

SYSTÉMOVÁ PODPORA
INKLUZIVNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ V ČR

www.inkluze.upol.cz
CZ.1.7./1.2.00/43.0003

Výstup projektu

„Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR“

Očekávané rozložení četnosti SVP podle stupňů podpůrných opatření

© kolektiv autorů,

Univerzita Palackého v Olomouci,

Člověk v tísni, o.p.s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Obsah:

Úvod	3
1. Novela školského zákona	5
2. Speciální vzdělávací potřeby podle stávající právní úpravy – kvantitativní rozměr	6
2.1. Stávající údaje o SVP z důvodu sociálního znevýhodnění	9
3. Metodika průzkumu	10
3.1. Žáci se zdravotním postižením	10
3.2. Žáci se sociálním znevýhodněním	13
4. Výsledky průzkumu – stav 2014	16
4.1. Žáci se zdravotním postižením	16
4.1.1 Žáci se zrakovým postižením	16
4.1.2 Žáci se sluchovým postižením	17
4.1.3 Žáci s tělesným postižením	18
4.1.4 Žáci s narušením komunikační schopnosti	20
4.1.5 Žáci s vícečetným/souběžným postiženým	21
4.1.6 Žáci s poruchou autistického spektra	22
4.1.7 Žáci s mentálním postižením a oslabením kognitivního výkonu	23
4.2. Odhad počtu dětí s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění... ..	25
5. Závěry, shrnutí	27
5.1. Podpůrná opatření v populaci žáků po r. 2016 – odhad	27

Úvod

V rámci projektu „Systémová podpora inkluzivního vzdělávání“ je připravována série výstupů zaměřených na implementaci systému podpůrných opatření ve vzdělávací soustavě ČR. Primárně se jedná o soubor podpůrných opatření uspořádaných do logického, vnitřně koherentního a přesto diverzifikovaného modelu „Katalogu podpůrných opatření“. Dále je připravována série metodických textů určených primárně asistentům pedagoga. Z nich část je zaměřena přímo na podporu práce asistenta pedagoga při poskytování podpůrných opatření.

Dne 13. 2. 2015 schválila Poslanecká sněmovna svým usnesením č. 215 text vládní novely školského zákona (č. 561/2004 Sb.). Ve vztahu k aplikaci řady ustanovení upravujících poskytování podpůrných opatření odložila účinnost této části zákona k 1. 9. 2016. Zákodárce tak poskytl prostor cca jednoho školního roku k realizaci řady opatření normativního, organizačního, personálního či metodického charakteru.

Z textu přijaté normy vyplývá, že jedním z klíčových opatření nutných pro úspěšnou realizaci nového modelu poskytování podpory žákům se speciálními vzdělávacími potřebami bude „nacenění“ podpůrných opatření. Může se jednat v zásadě o dvojí přístup. V prvním z nich bude stanovena normativní částka pro příslušný stupeň podpůrného opatření (stupeň II., III. IV. a V.), která bude taxativně či v určitém rozpětí stanovovat finanční náročnost podpory poskytované v příslušném stupni.

Druhý model předpokládá další rozpracování různých druhů podpůrných opatření poskytovaných ve zde uvedených stupních podpory. Tj. podrobnější „nacenění“ jednotlivých opatření (reedukace, různé pomůcky apod.), které jsou žákovi v tom či onom stupni – a u toho či onoho druhu znevýhodnění poskytovány.

Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy určil zákonodárce úkol obecně *dle § 19 písm. b) stanovit vyhláškou: „u podpůrných opatření druhého až pátého stupně pravidla pro jejich použití školou a školským zařízením a normovanou finanční náročnost pro účely poskytování finančních prostředků ze státního rozpočtu podle tohoto zákona,“*

Pro rozhodnutí MŠMT je zapotřebí mít alespoň rámcovou představu o potenciálním rozložení četnosti „stupňů podpory žáků dle míry jejich SVP“. Této údaj je důležitým vodítkem pro:

- a) stanovení příplatku k normativu diferencovaného do pěti stupňů dle míry potřeby podpory (pokud se MŠMT rozhodne pro tento model financování)
- b) odhad míry četnosti využívání podpůrných opatření žáky pro odhad výše budoucích výdajů spojených s poskytováním PO v jednotlivých stupních

Ať již bude způsob financování jakýkoliv, je třeba si udělat představu o vnitřní diferenciaci skupiny žáků se SVP dle očekávané stoupající míry podpory ve vzdělávání (dosud evidujeme

pouze údaj o zdravotním postižení a těžkém zdravotním postižení, novela však předpokládá podrobnější členění PO do stupňů reflektujících mimo jiné míru podpory, kterou žáci ve vzdělávání potřebují).

V této fázi přípravy nového systému se může jednat (a v další části textu se jedná) o rámcový, ovšem kvalifikovaný odhad očekávaného rozložení četnosti stupňů podpory provedený na stávající populaci dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami (více viz metodologie měření). I takto provedený rámcový odhad, podložený kvalifikovaným sledováním a empirií desítek zkušených poradenských pracovníků umožňuje modelovat zadání stanovené novelou školského zákona.

Text je určen jako pracovní podklad pro přípravu prováděcí normy k novele školského zákona, kterou musí v průběhu roku 2015 připravit Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

doc. Mgr. PaedDr. Jan Michalík, Ph.D.
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého

Mgr. Tomáš Habart
Člověk v tísni, o. p. s.

1. Novela školského zákona

Poslaneckou sněmovnou a Senátem Parlamentu ČR schválená a prezidentem republiky podepsaná novela školského zákona z března 2015 ve vztahu k předmětu tohoto výstupu stanoví následující právní úpravu vázanou na nový pojem podpůrných opatření:

§ 16 odst. 1)

.... Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na bezplatné poskytování podpůrných opatření školou a školským zařízením.

§ 16 odst. 3)

Podpůrná opatření podle odstavce 2 se člení do pěti stupňů podle organizační, pedagogické a finanční náročnosti. Podpůrná opatření různých druhů nebo stupňů lze kombinovat.

§ 16 a) odst. 3)

Výsledkem poradenské pomoci školského poradenského zařízení jsou zejména zpráva a doporučení. Ve zprávě školské poradenské zařízení uvede skutečnosti podstatné pro doporučení podpůrných opatření. V doporučení uvede závěry vyšetření a podpůrná opatření prvního až pátého stupně, která odpovídají zjištěným speciálním vzdělávacím potřebám a možnostem dítěte, žáka nebo studenta, a to včetně možných kombinací a variant podpůrných opatření a způsobu a pravidel jejich použití při vzdělávání.

§ 19 Ministerstvo stanoví vyhláškou

- a) konkrétní výčet a účel podpůrných opatření a jejich členění do stupňů,*
 - b) u podpůrných opatření druhého až pátého stupně pravidla pro jejich použití školou a školským zařízením a normovanou finanční náročnost pro účely poskytování finančních prostředků ze státního rozpočtu podle tohoto zákona,*
 - c) postup školy nebo školského zařízení před přiznáním podpůrného opatření dítěti, žákovi nebo studentovi,*
 - d) organizaci poskytování podpůrných opatření,*
-*

Uvádíme pro účely tohoto výstupu jen základní normativní ustanovení. Výkladem jejich znění je zřejmé:

- a) Stávající dva stupně SVP (těžké zdravotní postižení a zdravotní postižení) budou nahrazeny pěti stupni podpůrných opatření (PO),
- b) PO ve stupních II. až V. bude stanovovat školské poradenské zařízení,
- c) Rozložení četnosti míry potřebnosti podpory v populaci dětí, žáků a studentů v ČR je jedním ze zásadních východisek provedení uložených úkolů. Primárně pro stanovení „normované finanční náročnosti“, ale i souvisejících „pravidel a organizace poskytování PO“ ve školách.

Dále uvedené informace jsou reálným pokusem zjistit rámcové a očekávatelné rozložení stupňů podpory u cílové skupiny dětí, žáků a studentů v ČR.

2. Speciální vzdělávací potřeby podle stávající právní úpravy – kvantitativní rozměr

Stávající právní úprava (2005 - 2015) upravuje pojetí speciálních vzdělávacích potřeb (SVP) ve znění § 16 ŠZ. Podle něj mají speciální vzdělávací potřeby žáci se:

- zdravotním postižením
- zdravotním znevýhodněním
- sociálním znevýhodněním

Z uvedených tří „druhů“ SVP je nejvíce obsahově, normativně i ekonomicky „řešena“ otázka zdravotního postižení. Velmi rámcově a okrajově pak normy i praxe řeší obsah SVP u dětí, žáků a studentů (žáci) se zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním.

Přijetí školského zákona (č. 561/2004 Sb.) v roce 2005 představovalo pokrok oproti předchozímu stavu. Současná praxe škol, školských poradenských zařízení, zkušenosti rodičů dětí se speciálními vzdělávacími potřebami však potvrzují nutnost změny stávajícího modelu. Diskusi je nutno podrobit i samotný pojem „speciálních vzdělávacích potřeb“. Ve skutečnosti lze o každém žákovi tvrdit, že má vlastní „speciální“ vzdělávací potřeby. Tento termín již nevyhovuje obsahu, pro nějž byl zaveden. Použití pojmu „podpůrná opatření“ či „prostředky speciálněpedagogické podpory“ více odpovídá faktické situaci vzdělávání žáků popisované cílové skupiny.

Kategorizace žáků se SVP vycházející z horizontálního členění na žáky se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním **má** ve vztahu k efektivní podpoře žáků se SVP **mnohá omezení**. V řadě případů nelze jednoznačně určit, do které kategorie žáka zařadit, nebo jeho zařazení neodpovídá potřebám dítěte.

Školský zákon v platném znění např. nereaguje na rozsáhlou skupinu omezení vyplývajících z tzv. civilizačních či vnitřních onemocnění. Díky tomu spadají žáci s těžkou epilepsií, cystickou fibrózou či s onkologickým onemocněním pouze do kategorie zdravotního znevýhodnění, přestože v resortu zdravotnictví a sociálních věcí spadají do kategorie zdravotního postižení. Ve školách jim tak lze dle současné legislativy poskytnout pouze tzv. vyrovnávací opatření. Školy ale nemají nárok na finanční prostředky k zajištění vyrovnávacích opatření pro tyto žáky. Velmi citlivým problémem je také zařazování žáků do kategorie sociálního znevýhodnění, neboť užívání tohoto označení je vnímáno jako stigmatizující. Zároveň také nejsou dána kritéria, podle kterých by bylo možné sociální znevýhodnění „diagnostikovat“. Velkým problémem je i podpora vzdělávání žáků s tzv. hraničním intelektem, tito žáci jsou podle platných kritérií žáky bez SVP, a školy tak nemají možnost jim poskytnout podpůrná či vyrovnávací opatření, přestože je objektivně potřebují (např. zpracování IVP).

Naproti tomu zákon za zdravotně postižené považuje i žáky s „vývojovými poruchami učení a chování“. Do této skupiny bylo postupně v uplynulých letech každoročně řazeno třicet až čtyřicet tisíc žáků. Drtivá většina z těchto žáků však má pouze takový stupeň znevýhodnění, kdy nelze hovořit o skutečném zdravotním postižení.

V současnosti je v české vzdělávací soustavě uváděn následující počet žáků se SVP:

Tab. č. 1 Počet žáků se zdravotním postižením v MŠ, ZŠ a SŠ ve školním roce 2013/2014*

Druh školy / speciálního vzdělávání	Běžné školy		Speciální školy	Celkem
	Skupinová integrace	Individuální integrace		
Mateřské školy	4 520	2 299	3 244	10 063
Základní školy	6 242	43 323**	24 035***	73 600
Střední školy	4 675	8 531	6 329	19 535
Celkem	15 437	54 153	33 608	103 198

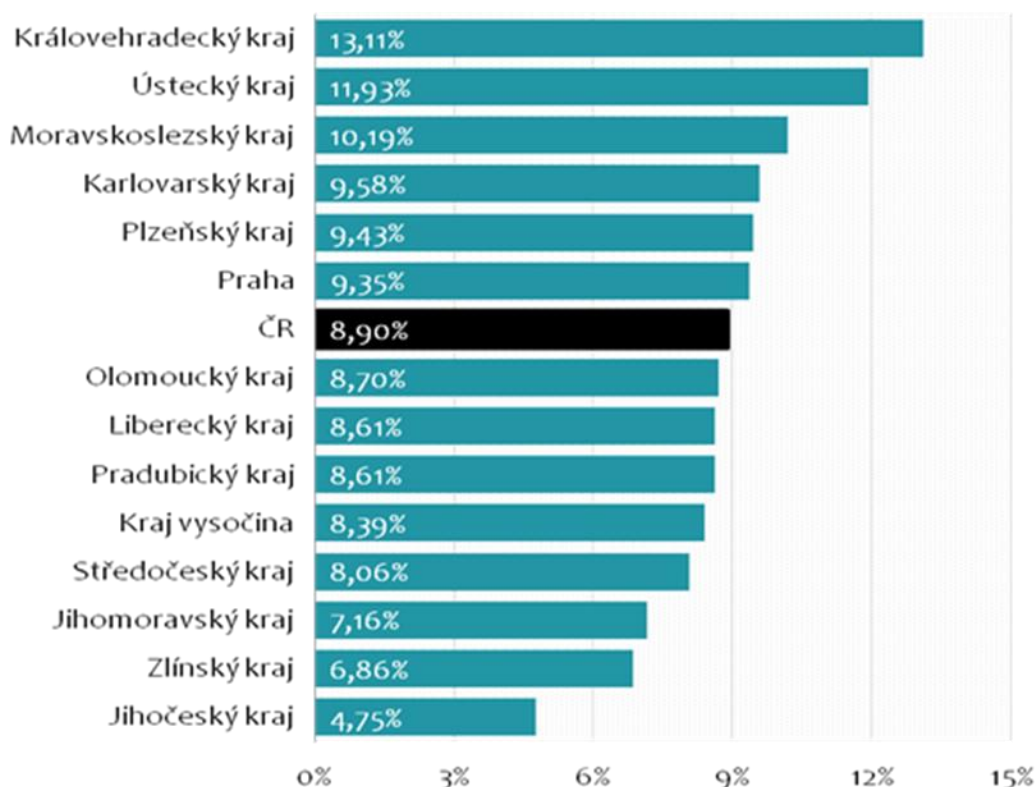
*Zdroj: data Ústavu pro informace ve vzdělávání, uspořádání do tabulky – autor.

**Z toho 35 959 žáci s vývojovou poruchou učení (31 610) nebo chování (4 349).

***Z toho 13 449 žáků s mentálním postižením.

I stávající model stanovení SVP je však zatížen řadou až zásadních diagnostických nepřesností, které se nepodařilo odstranit za celé (nejméně) desetileté období účinnosti dané právní úpravy. Příkladem je následující údaj o četnosti rozložení SVP v populaci žáků v základním vzdělávání v jednotlivých krajích ČR.

Graf. č. 1: Podíl žáků s SVP - zdravotní postižení v základním vzdělávání dle krajů ČR (2013)*

*zdroj: Klusáček, J. a kol. Počty dětí se SVP ve vzdělávací soustavě, výstup projektu SPIV, 2014.

Podle nejrůznějších statistik je tedy zřejmé, že v českém školství je cca 100 tisíc dětí, žáků a studentů, kteří „získávají“ status žáka se SVP. Přitom je nutno zdůraznit, že tento počet se v různých statistikách liší. A zejména považujeme za nutné ukázat, že ani stávající model

diagnostikování žáků se zdravotním postižením (de facto jen dva stupně: běžné ZP a těžké ZP) neznamenal zajištění jednotného modelu posuzování v rámci ČR (viz graf. č. 1 výše)! Konečně je třeba uvést celkový počet žáků v regionálním školství u nás.

Tab. č. 2 Celkový počet žáků v MŠ, ZŠ a SŠ ve školním roce 2013/2014*

Stupeň vzdělávací soustavy	Počet žáků		
	Celkem	Chlapci	Dívky
Mateřské školy	363 568	188 519	175 049
Základní školy	827 654	426 760	400 894
Střední školy **	423 857	217 322	206 535
Celkem	1 615 079	832 601	782 478

*Zdroj: data UIV, uspořádání do tabulky – autor.

**Včetně žáků na víceletých gymnáziích a mimo dálkové formy studia.

2.1. Stávající údaje o SVP z důvodu sociálního znevýhodnění

Současná právní úprava neumožňuje jednoznačně určit žáka se sociálním znevýhodněním. Proto je v podstatě nemožné stanovit přesný počet žáků s tímto druhem SVP – a to už v současnosti. Důvodem je především nedostatečné zákonné vymezení a chybějící posuzovací manuál diagnostiky. V současnosti se „bílé místo“ snaží zaplnit pravidla dotačních programů a evropských projektů. Specifikem určování této cílové skupiny tak dosud bylo to, že tuto kategorii na jednu stranu určují ze zákona školská poradenská zařízení (v praxi ovšem v minimálních počtech), na druhou stranu pak ředitelé škol či příjemci evropských či jiných dotačních projektů. (Celkový počet takto označených dětí je však vzhledem k rozsáhlému počtu těchto projektů v podstatě nezjistitelný).

Počty žáků se sociálním znevýhodněním tak dnes můžeme **odhadovat z odlišných zdrojů**, z nichž žádný není vyčerpávající. Jedná se zejména o tyto zdroje:

- data ze školské matriky,
- data ze systému sociálně-právní ochrany dětí,
- data na základě údajů o výplatách dávek pomoci v hmotné nouzi,
- data o státním občanství dětí a
- kvalifikované odhady institucí věnujících se dané problematice.

Školská matrika za rok 2013 uvádí 4582 dětí se SZN. Dalších 13 928 dětí je vedených jako děti s jiným než českým státním občanstvím. V rámci statistik MPSV je evidováno 13 638 dětí, které lze pro školské účely považovat za děti ze sociálně znevýhodněného prostředí (děti v ústavní péči a pěstounské péči, děti vážně zanedbávané nebo týrané apod.). V prostředí vyloučených lokalit žije podle Agentury pro sociální začleňování cca 30 000 dětí ve věku povinné školní docházky.

Tab. č. 3 Stávající odhady dětí (žáků) z existujícím sociálním znevýhodněním*

Počet žáků se SVP z důvodu sociálního znevýhodnění	Zdroj dat	Počet dětí
Děti se SZN**	školská matrika	4 582
Děti v pěstounské nebo ústavní péči, děti týrané, zanedbávané atd.	MPSV	13 638
Děti s jiným než státním občanstvím ČR	MVČR	13 928
Děti žijící v sociálně vyloučených lokalitách	odhad Agentury pro SZ	cca 30 000

*zdroj: Klusáček, J. a kol. Počty dětí se SVP ve vzdělávací soustavě, výstup projektu SPIV, 2014.

** de facto pouze tento údaj je validním zjištěním de iure počtu dětí se SVP – z důvodu sociálního znevýhodnění, údaje na ostatních třech řádcích jsou již svého druhu predikcí.

Z uvedených základních údajů je patrné, že odhad spodní hranice počtu dětí se sociálním znevýhodněním ve školství v současnosti se pohybuje kolem cca 30 tis. dětí. Jedná se však o kategorii, která, tím, že nebyla v řadě situací zohledňována (primárně finanční dotace) je výrazně podhodnocena. Lze očekávat, že v novém modelu posuzování potřeby podpůrných opatření dojde ke zvýšení počtu dětí, žáků, studentů v této kategorii. Spodní hranice tohoto odhadu se pohybuje kolem 50 000 dětí. Zahrneme-li údaje ze statistik sociálního systému, tato hranice se ještě zvýší, jak je uvedeno dále.

3. Metodika průzkumu

Základem pro jakoukoliv predikci možného počtu žáků se SVP v rozčlenění daném novým modelem podpurných opatření je interpretace stávajícího rozložení četnosti SVP v populaci a nalezení třídících klasifikačních kritérií umožňujících odhad budoucího rozložení.

3.1. Žáci se zdravotním postižením

Jedná se o diagnostický/posudkový závěr, k němuž je oprávněno školské poradenské zařízení, de facto v drtivé většině případů speciálně pedagogické centrum (viz. vyhl. č. 72/2005 Sb.).

V rámci šetření byla oslovena všechna **SPC ČR**, která jsou v rámci své základní činnosti primárně zaměřena na podporu žáků se

- **zrakovým postižením,**
- **sluchovým postižením,**
- **tělesným postižením,**
- **narušenou komunikační schopností.**

Pracovníci byli osloveni v listopadu/prosinci 2014. Ve svých šetřeních vytěžili roční zkušenost/praxi daného SPC. Vytvořili dále uvedený kvantitativní odhad určující, kolik klientů daného SPC, kteří v současnosti mají status žáka se ZP nebo ZP/těžké postižení by se, v případě, že by novela § 16 již platila, nacházelo ve stupních podpory 2. - 5. Vzhledem k činnosti a současné diagnostické vybavenosti těchto pracovišť je nejpřesnější odhad ve stupních podpory 3 – 5. Žáci ve stupních 1 a 2 nejsou dle současné legislativy de iure žáky se SVP a tudíž i klienty SPC. Přesto žáci ve stupni 2 jsou v činnosti SPC do určité míry „zachyceni“ díky jednorázovým vyšetřením či díky určité formě podpory, kterou jim SPC věnují. Počet žáků ve stupni 1 není možno touto formou šetření zjistit.

Výjimku z tohoto pravidla tvoří klienti **SPC pro žáky s narušenou komunikační schopností**, kteří jsou často ve stupních 1 a 2 diagnostikováni v rámci depistáží, a na která tato SPC zaměřují částečně ambulantní péči.

Odlišně probíhalo měření očekávané četnosti rozložení stupňů PO u žáků s poruchou autistického spektra. Tento odhad byl proveden na vzorku všech klientů **SPC pro žáky s poruchou PAS** v pěti krajích ČR. Jedná se o kraje: Jihomoravský, Moravskoslezský, Zlínský, Vysočina a Středočeský.

Odlišná je také situace u žáků s mentálním postižením. De iure SPC pro žáky s MP nestanoví mentální postižení (mentální retardaci), ale jen provede aplikaci medicinského zjištění pro účely speciálních vzdělávacích potřeb. U žáků (obecně osob) s mentálním postižením je proto pro výpočet použito obecně známého faktu rozložení četnosti tzv. IQ v populaci podle Gaussovy křivky (viz dále).

Pro zjištění žáků s vícečetným postižením byl využit kvalifikovaný odhad o počtu klientů ze SPC **pro žáky s kombinací vad** a z vybraných SPC pro žáky s mentálním postižením, která však uváděla jen klienty s vícečetným postižením.

Výše uvedená SPC identifikovala své klienty ve skupinách:

- žáci s jedním typem postižení (daným dle zaměření SPC) ¹
- žáci s postižením v kombinaci s jiným postižením, ne však mentálním
- žáci v kombinaci s mentálním postižením

K určení odpovídajícího stupně podpory bylo využito rozdělení do stupňů z Katalogu posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb (výstup projektu Inovace činnosti SPC, Olomouc 2013). Vlastní sběr dat probíhal na přelomu roku 2014 a 2015, v prvních měsících roku 2015 byly údaje sumarizovány do celkových přehledů.

Se žádostí o kvalifikovaný odhad byly osloveny následující počty SPC:

Tab. č. 4: Počty SPC oslovených se žádostí o kvantifikovaný odhad zařazení klientů do stupňů podpory

SPC pro žáky se zrakovým postižením	15
SPC pro žáky se sluchovým postižením	15
SPC pro žáky s tělesným postižením	14
SPC pro žáky s narušenou komunikační schopností	17
SPC pro žáky s poruchou autistického spektra	5 krajských koordinátorů PAS
SPC pro žáky s vícečetným nebo s mentálním postižením	38

Data využitá k modelaci počtu žáků v jednotlivých stupních podpory dodala následující SPC:

Tab. č. 5: Počty SPC, která poskytla data týkající se počtu klientů jednotlivých stupních podpory

SPC pro žáky se zrakovým postižením	13
SPC pro žáky se sluchovým postižením	7
SPC pro žáky s tělesným postižením	6
SPC pro žáky s narušenou komunikační schopností	11
SPC pro žáky s poruchou autistického spektra	5 krajských koordinátorů PAS
SPC pro žáky s vícečetným postižením nebo s mentálním postižením	13

Výše uvedená data byla využita jako základ pro výpočet procentuálního zastoupení počtu žáků s daným typem postižení v daném stupni podpory.

Naměřený výsledek (očekávané rozložení četnosti PO u klientů SPC ČR) byl dále aplikován a využit přepočtem na reálný a zjištěný počet dětí, žáků a studentů s daným typem postižení,

¹ Vykázaní klienti nekorrespondují přesně s výše uvedeným zaměřením SPC. Některá, zejména menší SPC mají v péči klienty s jiným typem postižení, než pro které byla původně určena. Jiná nemají přesné vymezení klientely a poskytují péči všem v daném regionu.

jak byli uvedeni v zahajovacích výkazech k 30. 9. 2013. (Počty žáků se SVP v mateřských, základních a středních školách k 30. 9. 2013. Zdroj: statistika MŠMT)

Příloha: Dopis pro SPC se žádostí o zařazení klientů do jednotlivých stupňů podpory:

V současnosti je před námi důležitý úkol: **pokud možno kvalifikovaně odhadnout, kolik klientů SPC se nachází v jednotlivých stupních podpůrných opatření.** To nedokážeme bez Vaší pomoci.

.....

Žádáme Vás proto o spolupráci, která bude honorována. Jedná se o vyplnění tabulky uvedené v příloze č. 1 tohoto dokumentu.

Pro zařazení klienta do jednotlivých stupňů můžete využít diagnostiky na základě využití Katalogu posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb – domén příslušných pro Vaše klienty. Pokud s tímto manuálem nepracujete, spoléháme na Vaši zkušenost. Oporou Vám bude charakteristika stupňů podpory uvedená v příloze č. 2, případně popisy jednotlivých stupňů podpory uvedené pro jednotlivé druhy zdravotního postižení a znevýhodnění a sociálního znevýhodnění v přílohách č. 3 – 6.

Uvědomujeme si, že počty žáků v 1. stupni nebudete uvádět (nejsou klienty SPC) a počet žáků ve 2. stupni bude z vaší strany podhodnocen (nevíte o všech).

Výše uvedenou metodiku kvalifikovaného odhadu využijeme díky Vaší pomoci při modelování počtu žáků se smyslovým postižením, tělesným postižením a narušenou komunikační schopností (případně kombinace těchto vad navzájem či v kombinaci s mentálním postižením).

Pokud jsou ve Vaší péči klienti s mentálním postižením („čistým“) nebo PAS, ty neuvádějte. Pro jejich zařazení do stupňů jsou použity jiné metodiky výpočtu.

.....

3.2. Žáci se sociálním znevýhodněním

Jak bylo zmíněno, dnes je v podstatě nemožné určit přesně počet dětí se sociálním znevýhodněním coby typem SVP dle stávající zákonné úpravy. Pro stanovení odhadů v oblasti sociálního znevýhodnění jsme zvolili dva způsoby, které dovolí odhadnout hranici minimálního a hranici maximálního počtu těchto dětí dle míry podpory.

Upozorňujeme, že v kategorii sociálního znevýhodnění jsou výpočty a odhady provedeny **pouze pro oblast základního vzdělávání (nikoliv předškolního a středního).**

Určení spodní hranice odhadovaného počtu žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění

To, že spodní hranice odhadu reálného počtu těchto dětí pohybující se kolem 50 000 dětí (viz kapitola 2. 1.) není nadsazená, dokládáme dalšími údaji ze statistik MPSV. Jejich započtením se tento odhad zvýší o další desítky tisíc dětí. Vybrané kategorie dětí, které rovněž spadají do dnes platné kategorie dětí se sociálním znevýhodněním, jsou uvedeny v tab. č. 6.

Tab. č. 6: Odhady počtu žáků v ZŠ žijících v rodinách ohrožených chudobou*

Odhady počtu žáků v ZŠ žijících v socioekonomicky slabém prostředí	Odhady počtu
Počet dětí v rodinách, které mají problém s úhradou úvěrů	55 000
Počet dětí v rodinách, které mají problém s platbou energií	109 000
Počet dětí v rodinách, které mají problém s platbou nájemného	98 000
Počet dětí v rodinách, kde připadá na 1 obytnou místnost 4 a více členů	20-25000
Počet dětí bydlících na ubytovnách	20-30000
Počet dětí v rodinách čerpajících příspěvek na živobytí	50-70000

*zdroj: Klusáček, J. a kol. Počty dětí se SVP ve vzdělávací soustavě, výstup projektu SPIV, 2014.

Uvedená čísla jsou na první pohled velmi vysoká. Ve skutečnosti se dané skupiny dětí jistě z velké části překrývají, a to i s počty dětí, uvedených v tab. č. 3 v kapitole 2.1. - např. děti žijící v sociálně vyloučených lokalitách jsou s největší pravděpodobností zároveň dětmi bydlícími v ubytovnách s mnoha členy domácnosti na jednu místnost a zároveň v rodinách s problémy s platbami.

Přesnou míru tohoto překryvu neznáme, můžeme nicméně s jistotou tvrdit, že v základním vzdělávání v ČR dnes existuje min. 50 000 dětí, které by dle platné zákonné úpravy měly získat podporu ve vzdělávání na základě toho, že by měly spadat mezi žáky se SVP. Současný systém však jejich speciální vzdělávací potřeby neumí rozpoznat a poskytnout jim adekvátní podporu.

Určení horní hranice odhadovaného počtu žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění

Očekáváme, že nový systém podpůrných opatření dle novelizovaného školského zákona umožní (nejen) těmto dětem poskytnout více cílenou podporu. V této souvislosti dojde k velké změně i v identifikování žáků dnes neúspěšně označovaných jako žáci se SZN. Nově bude kladen důraz primárně na hledání podpory těmto žákům, nikoli na zařazení dítěte do kategorie. Jako pomocný nástroj k určení podpory z jiných než zdravotních příčin jsme vytvořili metodiku, jejíž součástí je tzv. posuzovací schéma. Schéma je určeno pro pedagogy a ŠPZ k identifikaci podpory na základě projevů žáků, které mohou mít příčiny v různých aspektech sociálního znevýhodnění. Indikátorů je celkem 20 a jsou členěné do těchto pěti oblastí:

1. Materiální podmínky vzdělávání žáka
2. Indikátory spojené s rodinou žáka a jejím sociokulturním statutem
3. Indikátory popisující interpersonální charakteristiky žáka
4. Indikátory popisující intrapersonální a osobnostní charakteristiky žáka
5. Školní zralost v období prvních let školní docházky do školy

Cíleně byly zvoleny pouze projevy pozorovatelné ve škole a nikoliv ty, které se vztahují k situaci v rodině žáka, jejíž řešení není v kompetenci školy.

Ukázka jednoho z indikátorů z posuzovacího schématu:

1. 2.1 SPOLUPRÁCE S RODINOU

Optimální stav

Rodiče se školou spolupracují podle nastavených pravidel a motivují k takové spolupráci i své dítě. Docházejí na třídní schůzky, reagují na výzvy pedagoga, pravidelně kontrolují žákovskou knížku, řádně omlouvají absence svého dítěte ve škole a v rámci svých možností pravidelně zajišťují adekvátní domácí přípravu žáka. Svoji případnou neúčast na třídních schůzkách a jiných setkáních se zástupci školy omlouvají a o průběhu a výsledcích vzdělávání žáka se informují jinou formou.

Žák má obvykle splněné domácí úkoly v souladu s požadavky učitele, má potřebné pomůcky, učebnice a sešity podle svého rozvrhu. Rodiče chápou domácí přípravu jako důležitou podporu úspěchu dítěte ve škole.

Stupeň 1

Nižší kvalita spolupráce rodičů se školou vede u žáka k méně závažným rozporům s požadavky učitele nebo školního řádu (např. častěji nenosí vypracované úkoly, rodiče nezajišťují kvalitní domácí přípravu, neinformují se o prospěchu žáka, nezajímají se o drobné kázeňské potíže svého dítěte, apod.). Důvody nižší spolupráce rodiny mohou mít objektivně pochopitelnou příčinu (časové vytížení, nízké výchovně-vzdělávací kompetence jinak pečujících rodičů, vztahové problémy mezi rodiči, dlouhodobá nemoc rodiče, apod.), ale také nemusejí. Při motivaci školou jsou rodiče ochotni ke spolupráci, ale většinou s krátkodobým dopadem nebo s potřebou průběžného metodického vedení učitelem, protože si se situací sami poradit neumí. Na řešení závažnějších potíží dítěte rodiče mají zájem a vždy se na nich v rámci svých možností podílejí.

Stupeň 2

Nízká kvalita spolupráce rodičů se školou vede u žáka k závažnějším rozporům s požadavky učitele nebo školního řádu (žák např. nemá několikrát do týdne vypracovaný úkol, je zanedbáváno doplnění zameškaného učiva provázející dlouhodobé zdravotní potíže žáka, dochází ke krytí občasných absencí ze strany rodiny apod.). Bez kompenzace podpory rodiny jinou osobou nebo institucí hrozí u žáka významný propad ve školních výsledcích nebo v chování a to prokazatelně právě z důvodu nedostatečné podpory žáka rodinou. Rodina je však ochotná přijmout školou nabízená alternativní řešení situace, nebo alespoň nepodniká kroky proti nim. Na řešení závažnějších kázeňských problémů svého dítěte rodina alespoň formálně spolupracuje.

Stupeň 3

Žákovi se doma nedostává pravidelné nebo účelné pomoci od rodičů v oblasti přípravy na výuku. Nespolupráce rodiny se školou vede u žáka k dlouhodobým nebo velmi závažným potížím v oblasti vzdělávací nebo kázeňské. Rodiče přitom neprojevují zájem o řešení situace či negují nabízená opatření ze strany školy.

Data byla získána na vzorku 4433 žáků z deseti základních škol v různých regionech v ČR na přelomu let 2014 a 2015, přičemž počet žáků identifikovaných jako žáci s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění činil 1241. Na základě údajů o tomto souboru žáků jsme vytvořili odhad rozlišení žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodů sociálního znevýhodnění do stupňů 1 až 3 (viz kap. 4.8.). K tomuto účelu jsme stanovili postup, kdy jsme za žáka se sociálním znevýhodněním v daném stupni podpory považovali žáka, který splnil alespoň 3 indikátory z posuzovacího schématu v příslušném stupni dle závažnosti sledovaného projevu žáka. Zároveň jsme aplikovali pravidlo „vyšší bere“, tj. žák byl zařazen do nejvyššího stupně, v němž byly splněny alespoň 3 indikátory. Např. pokud žák splnil pět indikátorů ve stupni 1, tři indikátory ve stupni 2 a jeden indikátor ve stupni 3, pak byl zařazen do stupně 2. Pokud ale jiný žák splnil např. čtyři indikátory ve stupni 2 a tři indikátory ve stupni 3, pak tento žák byl zařazen do stupně 3.

Počet žáků identifikovaných jako sociálně znevýhodněných (ve vzorku 4433 žáků činil 28 %) byl komparován s údajem o počtu žáků se sociálním znevýhodněním identifikovaných dle metodiky OPVK, které jsme obdrželi ze škol (jednalo se o 25 % žáků sledovaného souboru). Ukázalo se tedy, že podíl žáků identifikovaných v daném vzorku pedagogy na základě posuzovacího schématu byl o 3 % vyšší (28%), než podíl žáků identifikovaných školami na základě metodiky OPVK (25 %). Údaje o podílu žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění z tohoto šetření jsme použili **pro odhad horní hranice četnosti**. K použití tohoto údaje jsme přistoupili na základě analýzy informací o četnosti žáků se sociálním znevýhodněním vykazovaným v jiných státech - např. z údajů OECD o počtech dětí vykazovaných jako sociálně znevýhodněné vyplývá, že četnost této skupiny se pohybuje v rozmezí od 0 do 35 % (viz níže). Podíl stanovený pro horní hranici odhadu považujeme za z mezinárodního hlediska spíše vyšší, zároveň je nutné zdůraznit, že většina odhadovaných dětí (75 %) vyžaduje první stupeň podpory.

Zjištěná distribuce žáků do stupňů podpory 1 až 3 byla následně použita i pro odhad distribuce žáků dle jednotlivých stupňů podpory **pro spodní hranici četnosti odhadu současného stavu – 50 000 žáků se sociálním znevýhodněním v základním školství**.

4. Výsledky průzkumu – stav 2014

Níže uvedené tabulky týkající se údajů o žácích se zrakovým postižením, sluchovým postižením, tělesným postižením a narušenou komunikační schopností mají v řádcích stupně podpory 2 – 5 (první stupeň PO nemohl být, kromě NKS, prostřednictvím SPC zjištěn) a v posledním řádku je vždy uveden souhrnná hodnota. Sloupce obsahují tyto položky:

- **počet klientů POUZE ZP** – jedná se o žáky s jedním typem zdravotního postižení (znevýhodnění) dle zaměření tabulky.
- **počet klientů se ZP a jiným než mentálním postižením** – jedná se o žáky, u nichž je daný typ postižení v kombinaci s jiným tělesným či smyslovým postižením nebo narušenou komunikační schopností.
- **počet klientů ZP + mentální post.** – jedná se o žáky, u nichž je daný typ postižení v kombinaci s mentálním postižením.
- **pouze ZP** – v tomto sloupci je uvedeno procentuální vyjádření žáků s daným typem postižení v jednotlivých stupních tak, jak to vyplývá z dat získaných prostřednictvím SPC.
- **údaj k 30. 9. 2013** – uvedené počty (hlavní výstup celého materiálu) jsou získány rozdělením žáků vykázaných ve statistice MŠMT do jednotlivých stupňů podpory dle modelace SPC.

4.1. Žáci se zdravotním postižením

4.1.1 Žáci se zrakovým postižením

Tab. č. 7: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu zrakového postižení nebo oslabení zrakového vnímání

Žáci se zrakovým postižením (+ kombinace se zrakovým postižením)				Procentuální podíl	Předpoklad počtu žáků v ČR
Stupeň podpory	Počet klientů POUZE ZP	Počet klientů se ZP a jiným než mentálním postižením	Počet klientů ZP+ mentální post.	Pouze ZP	Údaj k 30. 9. 2013
2	782	56	44	54,40%	782
3	446	115	132	31,00%	446
4	200	131	101	13,90%	200
5	10	160	84	0,70%	10
Celkem	1438	462	361	100,00%	1 438

Údaje o klientech se zrakovým postižením poskytl celkem 13 SPC z Čech a Moravy. Vzhledem k výše uvedené metodice postupného odklonu od diagnostiky primárně zaměřené na konstatování diagnózy (dokonce velmi hrubě určené tj. v tomto případě žák se zrakovým postižením a žák s těžkým zrakovým postižením) k diagnostice zaměřené na popis potřebné

intervence tj. popis potřebných podpůrných opatření, lze očekávat nárůst klientů, kteří potřebují podporu ve stupni 2., případně 3.

Jako příčinu nárůstu uvádíme přijetí klientů s tzv. poruchou binokulárního vidění do péče SPC, kteří potřebují výraznou podporu v oblasti reedukace zraku, toleranci při nárocích na přesnost vidění, cvičení a toleranci v dovednostech závislých na koordinaci oko-ruka, oko-noha. Úpravu zrakových funkcí lze docílit v případě, že je porucha objevena včas, často ještě před nástupem dítěte do MŠ. Při depistáži je důležitá spolupráce rodiny s lékaři a pedagogy. Porucha objevená při zápisu do školy už nemá tak vysokou naději na úspěšnou reedukaci, může být však důvodem k odkladu školní docházky, během níž by mělo docházet k intenzivnímu cvičení. Tito žáci nebyli vykazováni jako klienti SPC, neboť poruchy binokulárního vidění nejsou klasifikovány jako zrakové postižení. (MKN-10) Zejména během docházky do MŠ je vhodné poskytovat dětem s poruchou binokulárního vidění podpůrná opatření podle potřeby ve stupni 2., někdy i ve 3., včetně pravidelných intervencí SPC.

Další příčinou očekávaného nárůstu klientů v nižších stupních podpory může být také množství dětí s lehkou zrakovou vadou pocházející ze sociokulturně znevýhodněného prostředí (z rodin ohrožených chudobou). Tyto rodiny nejsou schopny pořídit dítěti běžnou kompenzační pomůcku (brýle) a nejsou většinou schopny zajistit doporučená podpůrná opatření (pravidelné cvičení, čistota optiky, osvětlení, psací prostředky apod.) Tyto děti také dosud nebyly vykazovány a je možné, pro některé z nich budou potřebná některá podpůrná opatření ve 2. stupni.

Na finanční zajištění změn ve školské legislativě mohou mít vliv také případná doporučení ŠPZ k pořízení drahé kompenzační pomůcky např. TV lupy ke čtení slabozrakých žáků. Dosavadní praxe - totiž využívání osobních pomůcek ve školách, nemusí být vyhovující. Mnozí žáci se zrakovým postižením, kteří pro vzdělávání (čtení) pomůcku potřebují, nemají na příspěvek ze sociálních dávek po změně legislativy MPSV nárok.

4.1.2 Žáci se sluchovým postižením

Tab. č. 8: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sluchového postižení nebo oslabení sluchového vnímání

Žáci se sluchovým postižením (+ kombinace s mentálním postižením)				Procentuální podíl	Předpoklad počtu žáků v ČR
Stupeň podpory	Počet klientů POUZE SP	Počet klientů se SP a jiným než mentálním postižením	Počet klientů SP + mentální post.	Pouze SP	Údaj k 30. 9. 2013
2	475	20	10	43,30%	815
3	337	56	88	30,70%	578
4	211	37	91	19,30%	364
5	74	35	63	6,70%	126
Celkem	1 097	148	252	100,00%	1 883

Údaje o klientech se sluchovým postižením poskytlo celkem 7 SPC z Čech a Moravy. K orientačnímu zařazování klientů do stupňů podpory nám posloužil popis klientů v jednotlivých stupních podpory uvedený v Katalogu podpůrných opatření – dílčí část pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sluchového postižení a oslabení sluchového vnímání (kapitola 1.2).

Předpokládalo se, že nejvíce klientů bude zařazeno do stupně podpory 3. Překvapivě však nejvíce klientů kolegové zařadili do stupně 2. Důvodem bude jistě menší zátěž pracovníků SPC ze stran klientů, kteří potřebují ve výchovně vzdělávacím procesu jen minimální podporu, a tudíž je nevnímáme stejně intenzivně jako klienty zařazené do stupně 3. Péče o tyto klienty je v praxi mnohem náročnější na podporu v různých oblastech. Problémovými jsou rozvoj jazykových kompetencí v českém jazyce a budování komunikačních dovedností ve zvoleném komunikačním systému, mnohem více potřebná je intervence směrem k pedagogům, doporučování vhodných speciálních didaktických a kompenzačních pomůcek atd.

Z tabulky lze vyčíst, že ze všech sledovaných klientů je zhruba celá třetina zařazených do stupně 2, druhou třetinu tvoří klienti ve stupni 3 a poslední třetinu tvoří klienti ve stupních 4 a 5.

Vůbec se nám zde nezobrazují žáci ve stupni podpory 1. Z praxe víme, že takoví žáci ve školách jsou, škola jim poskytuje dostačující podporu po maximální možnou dobu. Není výjimkou, že po celou dobu povinné školní docházky. Často o podporu žádají tito klienti až na střední škole z důvodu potřeby uzpůsobení maturitní zkoušky z cizího jazyka (vyloučení poslechu). Pokud se žáci nebo jejich zákonní zástupci obrátili na SPC s žádostí o podporu ve vzdělávání, jsou v této tabulce zařazení do stupně 2 a výše.

4.1.3 Žáci s tělesným postižením

Tab. č. 9: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu tělesného postižení nebo závažného onemocnění

Žáci s tělesným postižením (+ kombinace s mentálním postižením)				Procentuální podíl	Předpoklad počtu žáků v ČR
Stupeň podpory	Počet klientů POUZE TP	Počet klientů se TP a jiným než mentálním postižením	Počet klientů TP + mentální post.	Pouze TP	Údaj k 30. 9. 2013
2	353	39	123	28,70%	658
3	441	77	308	35,80%	821
4	338	85	593	27,50%	631
5	97	49	668	8,00%	184
Celkem	1 229	250	1692	100,00%	2 294

Údaje o klientech s tělesným postižením poskytlo celkem 6 SPC z Čech a Moravy. Pracovníci SPC vycházeli při zařazování jednotlivých žáků do stupňů podpory z popisu, který je uveden

v Katalogu podpůrných opatření – dílčí část pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu tělesného postižení a závažného onemocnění.

Do **2. stupně** byli zařazováni zdravotně znevýhodnění žáci, jejichž závažnější problémy se vzděláváním vyplývají z primárního onemocnění, nebo z následků léčby a podpůrná opatření prvního stupně u nich nebyla efektivní, nebo žáci s dlouhodobějšími a závažnějšími problémy ve vzdělávání, které vyplývají z vážného onemocnění. Do této skupiny pak patří také žáci s lehkým tělesným postižením (TP s mírným dopadem na hrubou i jemnou motoriku, grafomotoriku, oromotoriku, případně žáci se středně těžkým tělesným postižením s menším dopadem na hrubou i jemnou motoriku, grafomotoriku, oromotoriku, kteří jsou efektivně vybaveni pomůckami a nemají problémy se zvládnutím výuky, co se týče obsahu učiva

Ve **3. stupni** jsou zařazeni žáci se středně těžkým zdravotním postižením s dopadem na hrubou i jemnou motoriku, grafomotoriku, oromotoriku..., s potřebou využití pomůcek při vzdělávání a s problémy se zvládnutím učiva. Tito žáci potřebují podporu asistence pedagoga na omezenou dobu (do TV, PV, psaní, při pobytech mimo školu...):Jedná se i o žáky s těžkým stupněm tělesného postižení, které je dobře kompenzováno a kteří nemají problémy se zvládnutím výuky, co se týče obsahu učiva, ale při vzdělávání potřebují využití finančně náročnějších pomůcek (k úpravě pracovního místa, PC s odpovídajícími programy, speciální klávesnice, myš) a omezenou podporu ze strany dalšího pedagogického pracovníka.

Může jít i o žáky se závažnou chorobou výrazně ovlivňující jejich možnosti při vzdělávání (omezená docházka do školy, velmi časté absence...), kteří mají problémy se zvládnutím učiva vyplývající z diagnózy (neurologické onemocnění má často dopad na funkce ovlivňující možnosti žáka při vzdělávání).

Do **4. stupně** byli zařazeni žáci s těžkým stupněm zdravotního postižení, kteří při vzdělávání potřebují využití finančně náročných pomůcek (k úpravě prostředí, pracovního místa, PC s odpovídajícími programy, speciální klávesnice, myš) a podporu ze strany dalšího pedagogického pracovníka). Tito žáci mají často i problémy se zvládnutím učiva, které vyplývají z diagnózy (neurologické postižení, má často dopad kromě motoriky i na ostatní funkce – deficity dílčích funkcí).

Další skupinu tvoří žáci se středně těžkým tělesným postižením kombinovaným s dalším postižením (nebo postiženími) a po omezenou dobu může jít i o žáky se závažnou chorobou výrazně ovlivňující jejich možnosti při vzdělávání (např. závažné onkologické, ale i jiné, onemocnění v léčbě s omezením docházky do školy, případně s nutností vzdělávání ve škole mimo kolektiv ostatních žáků).

Tento stupeň už je (charakterem problémů žáka ve vzdělávání) tak závažný, že vyžaduje podstatné úpravy v organizaci a průběhu vzdělávání, stanovení postupu při jejich nápravě i formy nápravy a vytvoření individuálního vzdělávacího plánu. Pro zajištění odborné speciálněpedagogické a psychologické intervence ve škole je třeba zařadit hodiny speciálněpedagogické péče, které je nutné zaměřit na konkrétní potřeby žáka s ohledem na typ postižení a projevy s ním spojené.

V **5. stupni** podpory jde o žáky s nejtěžším stupněm tělesného postižení (často progresivním), s dopadem na motoriku horních i dolních končetin, oromotoriku, vizuomotoriku, s těžkým tělesným postižením kombinovaným s dalším jiným postižením (nebo postiženími), případně

o žáky se vzácným onemocněním s mimořádně závažnými dopady do vzdělávacích potřeb. Charakter obtíží těchto žáků ve vzdělávání vyžaduje nejvyšší míru uzpůsobení organizace, obsahu, forem i metod vzdělávání vzdělávacím potřebám žáka a respektování jeho možností a omezení při hodnocení výsledků vzdělávání. Při vzdělávání je nezbytné využít speciální učebnice a dalších upravené či vyrobené výukové materiály, speciální didaktické, často finančně náročné kompenzační pomůcky.

Naplnil se předpoklad, že nejvíce klientů bude zařazeno do stupně podpory 3. V tabulce se nezobrazují žáci ve stupni podpory 1, neboť ti nejsou v péči SPC.

4.1.4 Žáci s narušením komunikační schopnosti

Tab. č. 10: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu narušené komunikační schopnosti

Žáci s narušenou komunikační schopností (+ kombinace s NKS)				Procentuální podíl	Předpoklad počtu žáků v ČR
Stupeň podpory	Počet klientů POUZE NKS	Počet klientů s NKS a jiným než MP	Počet klientů NKS + MP	Pouze NKS	Údaj k 30. 9. 2013
1	3346	17	0	17,40%	1 662
2	6572	127	112	34,00%	3 248
3	7209	351	401	37,30%	3 564
4	2168	217	237	11,20%	1 070
5	21	131	87	0,10%	10
Celkem	19 316	843	837	100,00%	9 554

Z uvedené tabulky je zřejmé, že dětí a žáků s narušenou komunikační schopností je v terénu daleko více než u dětí s jiným postižením (vyjma žáků s postižením mentálním a žáků s vícečetným postižením). Toto číslo ale není zdaleka konečné, protože SPC pečují jen o část dětí s NKS, které by podle nové metodiky byly zařazeny do 1. nebo 2. stupně podpory. Proč tomu tak je? Tyto děti jsou v péči klinických logopedů (případně bez péče) a ve škole jim není poskytována žádná podpora, nebo jsou jen „zohledňovány“.

Co nám říká rozložení četností v tabulce? Můžeme si všimnout, že jedině u žáků s NKS je sledován 1. stupeň podpory. Jak je to možné, když žáci v 1. stupni nepatřili doteď do skupiny žáků „zdravotně postižených“? Jedním ze základních úkolů SPC je působit preventivně. Proto se do péče SPC logopedických dostávají děti s prostým opožděným vývojem řeči nebo s dyslálií, které jsou často zařazovány do logopedických tříd zřízených při běžných MŠ, kterým SPC poskytuje metodické vedení. Mohou sem být zařazeny také děti s lehkými poruchami zvuku, nebo fyziologickými obtížemi v plynulosti.

Druhému stupni potom odpovídá asi 1/3 klientů. Jedná se již o žáky, u kterých se porucha srozumitelnosti, plynulosti, obtíže v expresi nebo v porozumění promítají do výchovně vzdělávacího procesu, na prvním stupni ZŠ především do čtení a psaní. Pro posluchače je

narušení komunikační schopnosti únosné. Čísla v tabulce jsou odhady ze SPC dle klientů, které mají v péči, v praxi většina těchto dětí není v režimu integrace, jsou většinou jen „zohledňovaný“. Dá se ale předpokládat, že při novém způsobu posuzování potřeby podpůrných opatření toto číslo ve školách výrazně vzroste.

Do třetího stupně je potom zařazeno cca 37% žáků. Jedná se o žáky, kteří jsou aktuálně integrováni na ZŠ pro středně těžké poruchy srozumitelnosti, plynulosti, obtíže v expresi nebo porozumění. Ve škole mají různé kombinace deficitů v obsahové, formální, ústní i psané formě komunikace. Jedná se o žáky s vývojovou dysfázií, koktavostí, breptavostí, mutismem, poruchami zvuku řeči....

Do 4. stupně podpory nám spadá asi 11 % klientů SPC logopedických, do 5. stupně jen 0,1 %. Do těchto 2 skupin zařadíme děti a žáka s těžkým stupněm nesrozumitelnosti (těžké formy dysartrie až anartrie), těžkou poruchou porozumění (závažné formy sensorické dysfázie), těžkými obtížemi v expresi nebo plynulosti. Velmi často se NKS spojuje s jiným druhem postižení. Ve škole potřebují výraznou podporu v porozumění, budování slovníku, vše za podpory prvků alternativní a augmentativní komunikace, prakticky vždy za přítomnosti asistenta pedagoga.

4.1.5 Žáci s vícečetným/souběžným postižením

Data o žácích s vícečetným postižením získaná od SPC (2. sloupec) jsou součtem údajů vykázaných ze SPC pro žáky s více vadami, vybraných SPC pro žáky s mentálním postižením a dále ty údaje z ostatních oslovených SPC týkajících se všech jimi vykázaných žáků s výjimkou těch s jedním typem postižení. Přepočítání na procenta (3. sloupec) bylo stejné jako u výše uvedených tabulek. Ve čtvrtém sloupci je pak uvedena modelace vycházející z počtu všech žáků s vícečetným postižením ve statistických datech MŠMT.

Tab. č. 11: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu vícečetného (kombinovaného) postižení

Žáci souběžně postižení více vadami (ZP, SP, NKS, TP, MP)		Procentuální podíl	Předpoklad počtu žáků v ČR
Stupeň podpory			
1	17	0,30%	29
2	531	10,50%	1 012
3	1528	31,50%	3 037
4	1492	31,00%	2 990
5	1277	26,70%	2 574
Celkem	4845	100,00%	9 642

Z uvedené tabulky vyplývá, že podle žáků zastoupených v prvním stupni podpory je zanedbatelný a není proto nutné se s ním nějak vážněji zabývat.

Poměrně vyšší počet žáků je uvedený ve stupni 2 zde se dá předpokládat, že se jedná o kombinaci postižení s méně závažným dopadem do vzdělávání.

Nejvyšší procento žáků s vícečetným postižením se přirozeně nachází ve stupni 3 a 4. Jedná se o žáky, kteří dnes „spadají“ do kategorie „se zdravotním postižením“ a jejichž zdravotní stav ovlivňuje vzdělávací proces poměrně zásadně. Dá se očekávat, že náklady na podpurná opatření v těchto stupních budou poměrně vysoká, neboť bude třeba kombinovat PO z různých dílčích částí Katalogu PO.

I v pátém stupni podpory je poměrně vysoké procento žáků, pravděpodobně s výraznými nároky na podporu jejich vzdělávání.

Vzhledem k tomu, že ve stupních podpory 2 – 5 se nachází téměř 90 % žáků s vícečetným postižením, lze předpokládat poměrně vysoké náklady do vzdělávání této skupiny žáků. Vzhledem ke komplikacím, které jejich vzdělávání doprovázejí, se však lze domnívat, že tito žáci jsou již dnes klienty SPC. Jejich vzdělávání je tedy finančně saturováno, a proto není předpoklad výrazného nárůstu potřeby financí oproti stávajícímu stavu.

4.1.6 Žáci s poruchou autistického spektra

Uvedené počty žáků s PAS (sloupec 2) jsou faktickými počty daných klientů v pěti krajích ČR. Data jsou získána od krajských koordinátorů PAS, kteří mají nejúplnější přehled o klientech s diagnózou PAS ve svém regionu. Získaná data byla konzultována s dalšími koordinátory PAS v ČR a následně odborníci došli k procentuálnímu zastoupení své klientely v jednotlivých stupních podpory (sloupec 3). Následně je uveden přepočtený počet procent na počty žáků s danou diagnózou vykázaných ve statistice MŠMT (sloupec 4).

Tab. č. 12: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu poruchy autistického spektra nebo psychického onemocnění

Žáci s poruchou autistického spektra (údaj z 5 krajů)			
Stupeň podpory	Žáci pouze s PAS	Procentuální podíl	Předpoklad počtu žáků v ČR
2	225	15,00%	740
3	750	50,00%	2 467
4	375	25,00%	1 233
5	150	10,00%	493
Celkem	1 500	100,00%	4 933

Dle popisu jednotlivých pracovníků jsou do **2. stupně** zařazeni především klienti s mírnou symptomatikou PAS bez přidružených dalších poruch a onemocnění, kteří většinou vyžadují jen organizační opatření ve výuce a využívání speciálních metod a postupů při vzdělávání.

Ve **3. stupni** bude zařazena většina žáků s PAS. Zde je již nutné upravit často i obsah učiva, který může být nejen modifikován, ale také redukován. Kromě běžných výukových materiálů jsou využívány i speciální učebnice, didaktické, kompenzační a rehabilitační pomůcky. Bývá navržena úprava pracovního prostředí. Pro některé žáky je uplatňováno podpurné opatření ve formě snížení počtu žáků ve třídě. Pedagogický tým bývá často posílen o asistenta pedagoga.

4. stupeň už je svým charakterem problémů žáka ve vzdělávání tak závažný, že vyžaduje podstatné úpravy v organizaci a průběhu vzdělávání, stanovení postupu při jejich nápravě i formy nápravy a vytvoření individuálního vzdělávacího plánu. Pro zajištění odborné speciálněpedagogické a psychologické intervence ve škole je třeba zařadit hodiny speciálněpedagogické péče, které je nutné zaměřit na konkrétní potřeby žáka s ohledem na typ postižení a projevy s ním spojené.

V **5. stupni** podpory půjde o žáka se závažným stupněm zdravotního postižení, většinou v kombinaci s dalšími poruchami a onemocněními. Charakter obtíží žáka ve vzdělávání vyžaduje nejvyšší míru uzpůsobení organizace, obsahu, forem i metod vzdělávání vzdělávacím potřebám žáka a respektování jeho možností a omezení při hodnocení výsledků vzdělávání. Obsah učiva je modifikován a redukován vzhledem k jeho potřebám. Při vzdělávání je nezbytné využít speciální učebnice a dalších upravené či vyrobené výukové materiály, speciální didaktické, často finančně náročné kompenzační pomůcky. Nutná je úprava pracovního prostředí školy i třídy. Nutné je též posílení týmu pedagogů o další odborníky (specialista na nácvik funkční komunikace, na nácvik sociálního chování, behaviorální terapeut se zaměřením na řešení obtížně zvladatelného chování atd.)

4.1.7 Žáci s mentálním postižením a oslabením kognitivního výkonu

Druhý sloupec tabulky udává procentuální zastoupení žáků v jednotlivých stupních podpory, jak to vyplývá z níže uvedené analýzy ČOSIV v případech stupně 2 a 5 z teoretického rozdělení četností.

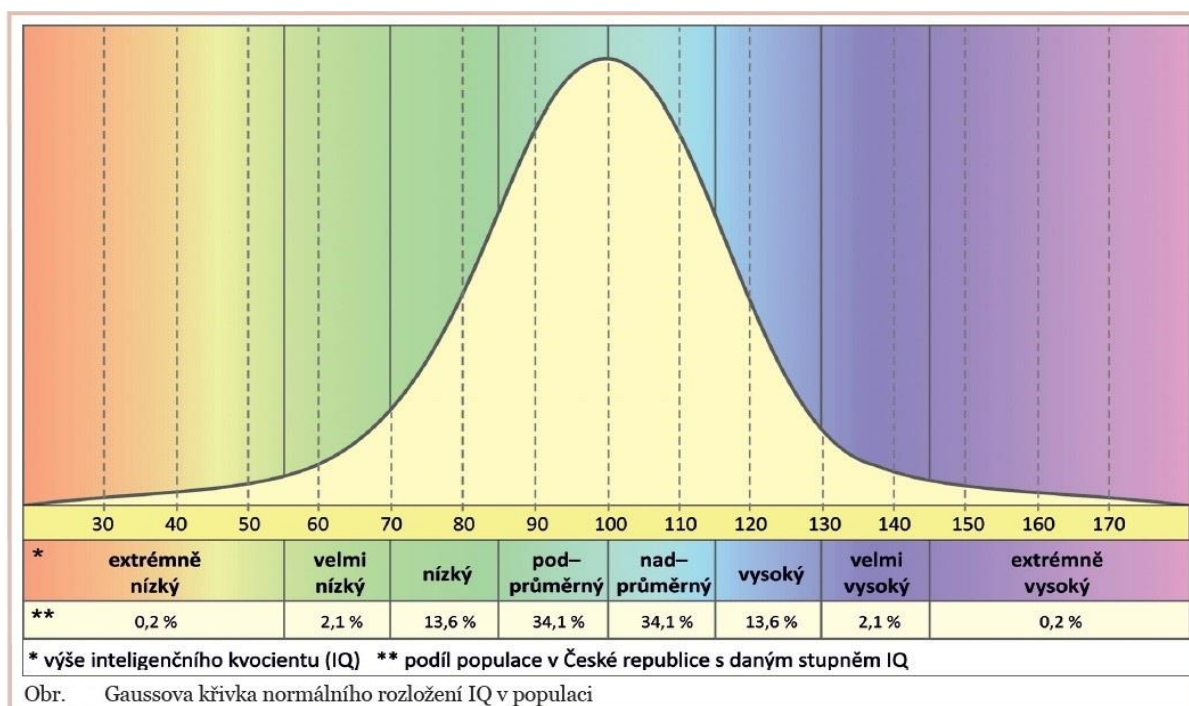
Třetí sloupec je pak přepočtem daných procent na žáky zastoupené v jednotlivých stupních z celkového počtu 894 546 žáků absolvujících povinnou školní docházku ve školním roce 2014/15.

Tab. č. 13: Počty žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu mentálního postižení nebo oslabení kognitivního výkonu

Pro určení četnosti žáků s mentálním postižením lze využít dvou metodik – postupů, přístupů. První spočívá ve vytěžení školské statistiky - ročenek MŠMT (viz portál www.uiv.cz) a analýz zpracovávajících čísla těchto ročenek (z posledního období například respektovaná a odbornou veřejností akceptovaná analýza České odborné společnosti inkluzivního vzdělávání ČOSIV, Praha, 2014).

Žáci s mentálním postižením/ oslabením kognitivního výkonu (odhad prevalence dle teoretického rozložení četností)		
Stupeň podpory	Procentuální podíl	Počet klientů MP/OKV
2	4,50%	37 247
3	1,84%	16 489
4	0,30%	2 648
5	0,03%	248
Celkem		56 632

Graf č. 2: Gaussova křivka rozložení IQ v populaci

Druhý přístup využívá čísel (procent) tzv. teoretických četností generovaných z normálního rozložení IQ (intelligence, inteligenčních pásem) v populaci (viz výše znázorněná Gaussova křivka normálního rozdělení IQ), kdy určitému pásmu IQ odpovídá určité procento populace. Pokud známe celkové množství osob v populaci, můžeme z tohoto základu vypočítat (odhadnout) počet žáků spadajících do konkrétních pásem IQ.

Pro sestavení výše uvedené tabulky jsme použili kombinaci obou přístupů. Tabulka udává četnosti žáků s **mentálním postižením** (tj. stupeň podpory 3, 4, 5 a jim relevantní stupně postižení – lehké, střední, těžké a hluboké mentální postižení) vyvozené z analýzy ČOSIV, protože „nasbíraná“ čísla obecně více odpovídají realitě než statistika odvozená z teoretických četností. V tomto ohledu je ale nutno dodat, že tato čísla jsou značně závislá na způsobu diagnostikování žáků s mentálním postižením – uvedená zpráva ČOSIV konstatuje, že přestože je výskyt mentálního postižení v čase značně stabilní, procentuální podíl dětí s mentálním postižením klesl za posledních pět let o 40% právě z důvodu jeho odlišného posuzování (diagnostikování).

Druhý přístup jsme byli nuceni použít v případě odhadu četností 2. stupně podpory (pro žáky s **oslabením kognitivního výkonu**), protože zde nejsou k dispozici žádná „sběrná čísla“ školských ročenek. Je tomu tak proto, že tito žáci nemají zvláštní statistiku a jsou zahrnuti do čísla všech žáků v běžných základních školách. Jedná se o žáky, kteří před pěti – osmi lety nebyli ještě většinou vzděláváni v běžných základních školách, protože se ve velké míře vzdělávali v tehdejších zvláštních školách (dnes základních školách praktických). Protože však nejsou diagnostikováni jako žáci s lehkým mentálním postižením (používal se pro ně také termín žáci v hraničním pásmu mentální retardace), jsou dnes žáky běžných základních škol (nejedná se tedy o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami tak, jak definuje stávající školský zákon). Jde zejména o žáky ohrožené propadnutím, žáky s podprůměrným intelektem, žáky

nemotivované a pocházející z takového soc. kulturního prostředí, v němž vzdělání není hodnotou apod.

Na závěr je nutno zdůraznit, že celkové počty žáků v jednotlivých stupních budou vyšší, neboť do výpočtu nejsou zahrnuty děti z MŠ a žáci středních škol.

4.2. Odhad počtu dětí s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění

Postupem popsaným v kapitole 3. 1. byla stanovena dolní a horní hranice možného počtu dětí s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění.

Z celkového počtu žáků ZŠ zapojených v ověřování posuzovacího schématu (N = 4433) tvořili žáci, kteří byli na základě stanovených kritérií zařazeni mezi žáky s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění, 28 % (N = 1241). Dle kritérií metodiky OPVK činil podíl žáků se SZN v uvedených školách 25 %. (podrobně vysvětleno v kap. 3.1.) Přestože kritéria metodiky OPVK a posuzovacího schématu nejsou shodná, zachycují do značné míry podobný soubor žáků. Distribuce žáků identifikovaných jako SZN v rámci ověřování posuzovacího schématu do jednotlivých stupňů je uvedena v tabulce č. 15.

Tabulka č. 15: Distribuce do stupňů SVP u žáků s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění na horní hranici.

Žáci s potřebou podpory ve vzdělávání v důsledku sociálního znevýhodnění - horní odhad			
Stupeň podpory	Procentuální podíl žáků v jednotlivých stupních na celkovém počtu žáků identifikovaných ve vzorku jako žáci s potřebou podpory z důvodu SZN (N = 1241)	Procentuální podíl na celkovém počtu žáků v základním školství v ČR	Předpoklad počtu žáků v ČR
1	75%	21%	173 807
2	18%	5%	41 382
3	7%	2%	16 553
Celkem	100%	28%	231 742

Z údajů v tabulce je patrné, že 75 % žáků identifikovaných jako s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění spadalo do 1. stupně, do 2. stupně pak spadalo 18 % žáků a do 3. stupně 7 % žáků.

Převedením procentuálních odhadů zjištěných na vzorku vybraných 10 škol na celkový počet žáků, kterých bylo v roce 2013/14 v základním vzdělávání 827 654 (zdroj: MŠMT), dojdeme k tomuto odhadu četnosti přidělení do stupňů podpůrných opatření podle zmíněné části katalogu: 173 807 žáků (21 %) v prvním stupni, 41 382 žáků (5 %) v druhém stupni a 16 553 dětí (2 %) ve třetím stupni.

Celkem se tedy jedná o přibližně 232 000 žáků s potřebou aplikace podpůrného opatření z důvodu sociálního znevýhodnění. Z toho odhadem 60 000 žáků potřebuje podpůrné opatření

v druhém a třetím stupni, tj. s nárokem na finanční podporu a na větší spolupráci se školským poradenským zařízením.

Vzorek škol, na nichž bylo posuzovací schéma ověřováno, není reprezentativní, **protože část ze vzorku škol vykazuje nadprůměrně vysoké zastoupení žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí**. Školy s vyšším počtem těchto žáků byly voleny primárně proto, aby bylo získáno více dat o žácích se SZN a jejich distribuci do stupňů SVP. Odhadovanou četnost žáků se SZN ze vzorku žáků zařazených ve studii k posuzovacímu schématu lze považovat za maximální horní hranici odhadovaného počtu žáků s potřebou podpory ve vzdělávání z nezdravotních důvodů, jejíž dosažení je spíše nepravděpodobné.

Převvedeme-li uvedené procentní zastoupení žáků se SZN v jednotlivých stupních na dolní hranici četnosti dětí se SZN stanovenou kapitole 2. 1. k současnému stavu (N = 50 000), sníží se odhad počtu žáků v jednotlivých stupních na údaje uvedené v tab. č. 16. Rozložení do jednotlivých stupňů podpory (75%, 18% a 7 %) odpovídá rozložení aplikovanému v horní hranici odhadu, které bylo zjištěno na vzorku 1241 žáků identifikovaných jako žáků se sociálním znevýhodněním.

Tabulka č. 16: Distribuce do stupňů SVP u žáků s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění na dolní hranici odhadu četnosti.

Žáci s potřebou podpory ve vzdělávání v důsledku sociálního znevýhodnění -střední odhad		
Stupeň podpory	Procentuální podíl na celkovém počtu žáků v základním školství v ČR	Předpoklad počtu žáků v ČR
1	13%	105 654
2	3%	25 191
3	1%	10 027
celkem	17%	140 872

Prostým zprůměrováním hodnot na spodní a horní hranici odhadu zjistíme, že dle středního odhadu by v základním vzdělání v ČR bylo přibližně 141 000 dětí s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění, přičemž 35 000 by vyžadovalo potřebu podpory ve 2. a 3. stupni.

Uvedené odhady se zdají být relevantní i z hlediska mezinárodního srovnání, v němž v současné době ČR vychází jako země s neadekvátně nízkým počtem takto znevýhodněných dětí. Z komparativních studií vyplývají velmi odlišné počty žáků v současné době označovaných jako sociálně znevýhodněných ve vzdělávání. Z údajů OECD z roku 2007 vyplývá, že rozdíl mezi sledovanými zeměmi byl značný, např. Nizozemí vykazovalo 22 % žáků se sociálním znevýhodněním, Belgie 24 %, Česká republika 0,07 %².

² <http://www.nesetweb.eu/sites/default/files/NESSE-disability-special-needs-report-2012.pdf>

5. Závěry, shrnutí

5.1. Podpůrná opatření v populaci žáků po r. 2016 – odhad

V následující tabulce jsou shrnuta data z předcházející části dokumentu, která ukazují předpokládané počty žáků s jednotlivým typem zdravotního postižení, znevýhodnění a sociálního znevýhodnění v jednotlivých stupních podpory v celé populaci regionálního školství.

Tabulka č. 17: Předpokládané počty žáků se zdravotním postižením (znevýhodněním) a sociálním znevýhodněním v jednotlivých stupních podpory – souhrn*

Stupeň podpory	ZP	SP	TP	NKS	PAS	VV	MP	Zdravotní postižení celkem	ZN – spodní odhad	SZN – střední odhad	SZN – horní odhad	Celkem vč. SZN spodní odhad	Celkem vč. SZN střední odhad	Celkem vč. SZN horní odhad	SPUCH ¹⁾
1	-	-	-	1 662	-	29	-	1 691	37 500	105 654	173 807	39 191	107 345	175 498	35 959
2	782	815	658	3 248	740	1 012	37 247	44 502	9 000	25 191	41 382	53 502	69 693	85 884	
3	446	578	821	3 564	2 467	3 037	16 489	27 402	3 500	10 027	16 553	30 902	37 429	43 955	
4	200	364	631	1 070	1 233	2 990	2 648	9 136	-	-	-	9 136	9 136	9 136	-
5	10	126	184	10	493	2 574	248	3 645	-	-	-	3 645	3 645	3 645	-
Celkem	1 438	1 883	2 294	9 554	4 933	9 642	56 632	86 376	50 000	140 872	231 742	136 376	227 248	318 118	35 959

*V souladu se zadáním projektu nejsou v této tabulce predikovány počty žáků s vývojovými poruchami učení a chování v jednotlivých stupních PO. Jejich počet je však v kontextu posledních let obdobný a dohledatelný v údajích MŠMT (zde údaj r. 2013 cca 35 tis. žáků).

Důležité: v rámci dostupné metodologie šetření nebylo možno zohlednit případné duplicity výskytu různých znevýhodnění! Očekávaný překryv speciálních vzdělávacích potřeb vyvolaných důsledkem zdravotního postižení a sociálního znevýhodnění se může pohybovat mezi cca 10 – 20% osob. Ve vztahu k uvedeným kvantitativním údajům by to znamenalo snížení celkového počtu žáků s potřebou PO v rozsahu daném zmíněným procentem výskytu více příčin znevýhodnění u jednoho žáka.

Komentář:

Výsledný počet žáků s potřebou podpůrných opatření z důvodu zdravotního postižení je nižší než počet dnes vykazovaných žáků se zdravotním postižením (103 198 žáků se ZP v roce 2013/14). To je dáno tím, že do výše uvedených šetření nebyli zahrnuti žáci se specifickými poruchami učení a chování (35 959 žáků).

Na druhou stranu dosavadní údaje ze statistických šetření MŠMT v sobě nezahrnují žáky v prvním stupni podpory a velmi omezeně žáky z 2. stupně podpory. Je více než pravděpodobné, že zejména žáci ve druhém stupni podpory jsou v uvedeném přehledu „napočítáni“ dvakrát nebo i vícekrát, neboť dopady do vzdělávání vyžadující podporu ve stupni 2 mohou mít různou etiologii a žáci mohou být například identifikováni jako žáci s oslabením kognitivního výkonu i jako žáci s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění.

K výraznému navýšení počtu žáků se SVP dojde zejména u dětí s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění. Odhadovaný rozptyl se pohybuje od 50 000 žáků do 232 000 žáků, a to pouze v základním školství. Je ovšem nutné dodat, že podpora naprosté většiny z nich bude v obou případech spadat do 1. stupně. Ve druhém a třetím stupni podpory se bude při dolní hranici vyskytovat zhruba 13 000 žáků ZŠ, v horní hranici pak lze uvažovat o 60 000 žácích v ZŠ. Je ovšem nepochybné, že finanční i personální náročnost na pokrytí jejich vzdělávacích potřeb naroste.

Celkové odhady počtu dětí se SVP ve 2. - 5. st. budou činit téměř 98 000 žáků v případě dolní hranice žáků se SZN a zhruba 145 000 žáků při započtení horní hranice žáků se SZN.

Celkový podíl žáků s potřebou podpory ve vzdělávání v regionálním školství tak činí dle našich předpokladů min. 12 % dětí a žáků při zohlednění dolní hranice žáků s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění a 17,5 % žáků při zahrnutí horní hranice žáků s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění.

Opět zdůrazněme, že se jedná o čísla minimální, neboť do analýzy byly zahrnuty u žáků s potřebou podpory ze sociálních důvodů odhady pouze za základní školství. Stejně tak platí, že u této kategorie dětí, žáků a studentů bude jejich počet do budoucna záviset na obecných faktorech sociálního a ekonomického rozvoje ČR. Stejně tak ovšem i na zvolených diagnosticko-posuzovacích kritériích, která dosud nejsou de iure stanovena.

U žáků se zdravotním postižením je predikce postavena na kvalifikovaných odhadech a je tudíž předpoklad jejího naplnění.